

Lalita Gandbhir
4200 North Ocean Dr.
1501 - 2
Singer Island, FL 33404
U.S.A.
lalitagandbhir@hotmail.com

चावरा टॉम्या

मी शांतपाणे पुस्तक वाचत बसले होते. अकस्मात माझा साता जन्मांच्या वैरी टॉमी (उर्फ टॉम्या) सुसाट धावत आला व माझ्या पायाला चावला. मी हातातलं पुस्तक टाकून मोठ्यांदा गळा काढला व दुखरा पाय जमिनीला न टेकवता लंगडत आईकडे तक्रार करायला जाऊ लागले.

पण दोन पावलं लंगडल्यावर मी जागीच थबकले.

टॉमी नेहमी चावल्यावर कुई कुई ओरडत पळून जात असे. ह्यावेळी तो तसा पळून गेला नव्हता. तो चक्क जागीच उभा राहून माझ्याकडे पाहून भुंकत होता. मधून मधून डोकं आकाशाकडे करून कुई कुई आवाज ऊsss च्या तानेसकट काढत होता.

टॉम्या अशी भुंकूई व अभिनय करत असला की त्याला काही अत्यंत महत्वाचं सांगायचं असतं असं आई म्हणत असे.

मी भोकाड बंद करून परत बैठक मारली. नाही तरी आईकडे तक्रार करून उपयोग नव्हता हे अनुभवसिद्ध होतंच. “तूच त्याची कळ काढली असणार. नाही तर तो उगाच कुणाला चावत नाही” ही तिची भूमिका अचल होती. शिवाय दातांच्या व्रणावर झोंबच्या आयोडिनचा फाया थापून तिने मला “चावणं पत्करलं पण आयोडिन आवर” म्हणायला लावलंच असतं.

एव्हाना टॉम्या पुढचे दोन्ही पाय एकमेकाला समांतर ठेवून माझ्यापुढे स्थानापन्न झाला होता व भू - कुईची जपमाळ ओढत होता.

.... मी जागी झाले. टॉमी माझ्या पायाला चावला नव्हता. आयोडिनची भीती नव्हती. एवढंच नव्हे तर टॉम्या नाहीसा झाल्यापासून किंवा त्याला नाहीसा केल्यापासून वर्षानुवर्ष उलटली आहेत हे माझ्या लक्षात येऊन मला बरं वाटलं. मी परत झोपले.

पण उठल्यावर कित्येक वर्षे ध्यानी मनी स्वप्नी नसणारा हा कुत्रा स्वप्नात का आला व काय सांगत होता ह्याचा विचार मी करू लागले. टॉम्याला काय सांगायचं होतं हे तो जिवंत असताना मला समजलं नव्हतं, तर आता कसं समजणार?

टॉमीचं व माझं आगमन साधारण एकाच वेळी आमच्या घरात झालं. टॉमीची आई म्हणे युरोपियन होती. (म्हणजे तिला एक इंग्लिश माणसाने पाळली होती म्हणून ती युरोपियन.) टॉमी पण अर्थात युरोपियन तरीसुद्धा

गावठी जातीचा कुत्रा होता. (हे समीकरण मला कधीच समजलं नाही.) टॉमी माझ्याबरोबरच इतरांना चावायला शिकला. फरक हा की मी वाढत्या वयानुसार इतरांना चावणं बंद केलं तर टॉमी चावातच राहिला.

टॉमीला कुणी आणलं ते मला माहित नाही. पण त्याची काळजी माझी आई व आजोबा घेत असत. टॉमी त्यांचा अत्यंत लाडका होता. टॉमीवरचं त्याचं प्रेम आठवलं की “ब्लड इज् थिकर दॅन वॉटर” वगैरे म्हणूी असत्य वाटू लागतात. ते टॉमीच्या बाबतीत उघड पार्श्लिटी करायचे. टॉमी त्यांचा सख्खा व आम्ही सावत्र असल्याप्रमाणे ! इतक्या माणसांना चावून टॉमी एवढी वर्ष आमच्या घरात ठेवून घेतला गेला ह्याला कारण ते दोघं.

टॉम्यानेही त्यांच्या प्रेमाची पूर्ण परतफेड केली. म्हणजे तो त्यांच्या अंगावर गुरगुरला असेल पण त्यांना तो कधीच चावला नाही. टॉम्याला ते दोघं खायला घालायचे. म्हणून टॉम्याचं हे प्रेम (म्हणजे न चावणं) पोटापायीही असेल कदाचित.

टॉमी हा लहानसा, केसाळ, तपकिरी छानसा कुत्रा होता. त्याच्या डोळ्यात सतत कारुण्याची छटा असायची. (त्या छटेनेच घात व्हायचा.) अगदी निष्पाप, निरागस, गोड व निरुपद्रवी असा दिसणारा तो कुत्रा होता.

“दिसतं तसं नसतं” ह्याचं ज्वलंत उदाहरण म्हणजे टॉमी. अगदी मानसशास्त्रीय भाषेत सांगायचं तर टॉमी स्किझोफ्रेनिक होता. तो कधी कसा वागेल याचा नेम नसे. विविध प्रकारे टॉमीच्या वागण्याचा (म्हणजे चावण्याचा) अभ्यास करणाऱ्यांना शेवटपर्यंत टॉमीचं चावणं व त्यावेळी घडलेल्या घटनांची संगती मुळीच लागली नाही. शेवटी आमच्या घरातील कॉलेजकन्यकांनी त्यावेळी नुकताच प्रचारात आलेला शब्द वापरून त्याचं नाव “मूडी टॉमी” ठेवलं.

आमच्या घरात नवखं माणूस आलं तर टॉमीच्या तीन प्रतिक्रिया होत असत.

अॅक्ट वनमध्ये टॉमी अगदी हमरीतुमरीवर येऊन, घराच्या संरक्षणाची जबाबदारी आपल्यावरच आहे असा आव आणून त्या माणसाच्या अंगावर धावून जायचा. तो पाहुणा बिचारा, “अहो कुत्र्याला आवरा”, म्हणत उभा राहायचा. ह्या अॅक्टमध्ये टॉम्या कधीच कुणाला चावला नाही.

टॉमीचा दुसरा अॅक्ट, एका कोपऱ्यात उभं राहून पाहण्याचं स्वागत केल्याप्रमाणे शेपटी हलवणं हा होता. हा अवतार धोकादायक होता. पाहुण्यांना ह्या गोड कुत्र्याला थोपटायची इच्छा व्हायची. घरातले नको नको म्हणेपर्यंत पाहुणे टॉमीपर्यंत पोचायचे. इथे नव्याणव टक्के वेळा टॉमी पळ काढायचा. एक टक्का वेळा पाहुण्याला प्रसाद देऊन पळ काढायचा.

तिसरा अॅक्ट तर महा धोकादायक होता. पाहुणा आला आहे ह्याची दखलही टॉमी घेत नसे. तो आहे त्या जागी पडून राहायचा. बहुतेक पुढे काहीच व्हायचं नाही. पण कधी तरी हा झोपी गेलेला कुत्रा जागा व्हायचा व धोक्याची सूचना न देता, कोणालाही काय घडतंय ते समजण्याआधीच पाहुण्यांना चावून बेपत्ता व्हायचा.

चावण्याच्या बाबतीत घरातली माणसं व बाहेरची असा पक्षपात टॉमीने कधीच केला नाही. पाहुणे येणार असले की टॉमीला पकडून म्हणजे बांधून घालून त्याचा बंदोबस्त केला जाई. परिणामी त्याचा प्रसाद तो मुक्त असताना घरातील माणसांना (व अनपेक्षित रित्या येणाऱ्या पाहुण्यांनाच) जास्त वेळा मिळत असे. घरातली माणसं, अनपेक्षित पाहुणे व घरी रहाणारे पाहुणे यांच्यावर तो अॅक्ट दोन व तीन यांचे आलटून पालटून प्रयोग करी.

कुणी पाहुणे येणार असले तर पोहे, सांजा, यांच्याबरोबर टॉमीला शोधणं व बांधणं हा कार्यक्रम व्हायचा. पाहुणे अकस्मात आले की “या बसा” च्या ऐवजी “थांबा, तुम्ही जरा ह्या कोपऱ्यात उभे राहा. आम्ही कुत्र्याला

शोधून बांधतो” ह्या शब्दांनी त्याचं स्वागत व्हायचं. मग टॉमी स्वारी करून आलाच तर पाहुण्यांचं संरक्षण करायला आई किंवा आजोबा पाहुण्यांसमोर उभे राहायचे. कारण टॉमी खरोखरच स्वारी करून आला तर त्याला रोकण्याची हिंमत त्या दोघांतच होती.

पुढचं मागचं अंगण, व्हरांडे व त्यातलं सामान ह्या सर्व अडगळीतून टॉमीला शोधून काढणं महाकर्मकठीण काम होतं. तो सापडला तरी त्याला म्हणजे त्याच्या मानेच्या पट्ट्याला पकडून त्याला शंखलाबद्ध (साखळीबद्ध) करण्याची हिंमत आई व आजोबांनाच होती. परिणामी शोधणाऱ्याने “टॉमी इथे आहे” असं म्हणताक्षणीच टॉमी हिंमतवाले त्याच्यापर्यंत पोचायच्या आत बेपत्ता व्हायचा.

मग पाहुण्यांना व घरातल्या मोठ्या माणसांना “ टॉमी मोकळा आहे” ह्या टांगत्या तलवारीखाली राहण्याची शिक्षा मिळायची.

आमच्या घरी लष्करी म्हणजे शिकारी कुत्र्यांना शिकवणारे गृहस्थ एकदा आले. ते येणार म्हणून टॉमीला बांधून ठेवलं होतं व त्याचा शिरस्त्याप्रमाणे पिरपिराट चालू होता. “कुत्र्याला का बांधलंय?” असं त्यांनी विचारताच “तो चावतो” वगैरे खुलासा बाबांनी केला. पाहुणे चक्क रागावले. “कुत्र्याबद्दल तुम्ही मला शिकवता काय?” असंच काहीसं म्हणत आणि “नको! नको! तो लष्करी कुत्रा नाही?” असं बाबा सांगत असताना ते गॅलरीत गेले व टॉम्याच्या मानेभवतालची साखळी त्यांनी सोडली. टॉमीला आश्चर्याचा धक्का बसला असावा. तो शांतपणे थोडा वेळ बसून राहिला व मग गप्पा रंगल्या असताना हळूच येऊन पाहुण्यांच्या पायाला चावून कुई कुई ओरडत बेपत्ता झाला. पाहुण्यांचा चेहरा तेव्हा पहाण्यासारखा झाला होता. बाबा नंतर टॉमीला “भरंवशाचा टोणगा” असं म्हणाले.

टॉमीचं जेवण हे मोठं प्रकरण होतं. त्याची अलुमिनमची डिश जमिनीवर ठेवली जाईपर्यंत धीर निघायचा नाही. त्यामुळे फक्त आई व आजोबा त्याला खायला घालू शकत होते.

मजा अशी की टॉमीचं जेवण संपेपर्यंत कुणीही त्याच्या साखळीच्या कक्षेत पोचला तर टॉमी त्याला हमखास चावत असे. म्हणून टॉमी जेवू लागला की “टॉमी जेवत आहे” टॉमीमहाराज भोजन कर रहे हैं” अशा धर्तीच्या गर्जना घरभर व्हायच्या. तिथे कुणी फिरकू नये म्हणजे कुणी पहारेकरी (म्हणजे मुलांपैकी एक) नेमला जायचा. तरीसुद्धा मधूनच एखादं लहान मूल तिथे कडमडून चावून घ्यायचंच.

टॉमीची ही जेवणाची जागा न्हाणीघराच्या वाटेवर होती. त्यामुळे टॉमीचं खाणं संपेपर्यंत न्हाणीघरातला माणूस तिथेच अडकायचा.

आई व आजोबा नसेल की टॉमीला खायला कसं घालणार हा मोठ्ठा प्रश्न उभा राहायचा. कुणी तरी मग त्याच्या साखळीच्या कक्षेबाहेर उभं राहून डिश ढकलत असे.

टॉमीला रात्री बांधून ठेवणं अशक्य होतं. म्हणून तो दिवाणखाण्यात आजोबांच्या बिछान्याच्या पायथ्याशी झोपयचा. बिछाना जमिनीवरच्या जाजमावर घातलेला असायचा. आमच्या झोपायच्या खोलीतून स्वैपाकघर व न्हाणीघराकडे जाण्यासाठी मला व्हरांड्यामधून जाऊन दिवाणखाना ओलांडावा लागायचा.

दर शनिवारी व श्रावणी मंगळवारी शाळा सकाळच्या असत. तेव्हा अंधारातूनच मला दिवाणखाना ओलांडून दिवा लावायला लागायचा (माझ्या दुर्दैवाने दिव्याचं बटण पल्याडच्या भिंतीवर होतं.) माझ्या वाटेत आजोबांचा अंधुक बिछाना व त्यांच्या पायथ्याशी पडलेला टॉमी असायचा. म्हणून मी अगदी अलगद चालायची.

दर वेळी सकाळची शाळा असली की मला ह्या टॉमीदिव्याला तोंड घ्यावं लागायचं. झोपलेल्या टॉमीच्या अंगाला तर जाऊ देच पण केसालाही स्पर्श झाला तर तो अन्यायाचा सूड ताबडतोब उगवायचा. ह्यावेळी चावायचा आपल्याला हक्कच आहे अशी त्याची समजूत असावी. कारण तो कुई कुई, पाळणं यातलं काही एक न करता परत झोपून जायचा.

टॉमीच्या मते आमचं घर व अंगण तर त्याचं होतंच पण आमच्या घरासमोरून (भिकारदास मारुतीकडून येऊन टिळक रोडपर्यंत जाणारा रस्ता) जाणारा रस्ताही त्याच्याच मालकीचा होता. त्याच्या मालकीच्या रस्त्याची सरहद्द आमच्या सिमेंटच्या कुंपणापासून सुरु व्हायची ती टिळकरोडपाशी संपायची. तो सायकलवाले कुंपणाच्या सरहद्दीपर्यंत पोचताच त्यांच्यावर स्वारी करत असे. म्हणजे भूऽ भूऽ करत तो सायकलच्या पुढच्या चाकात कडमडायचा. सायकलवाले दामटून सायकल चालवत राहिले तर तर निसटून जात. कारण टॉमीची धावं फक्त टिळकरोडपर्यंत होती. सायकलस्वरांना तो चावत नसे. माझ्या मते तो सायकलवाल्यांच्या मागे लागलेला नसायचा. त्याला चाकाला चावायचं असायचं. तो चुकून चाकाला चावताना सायकलवाल्यांचा पायजमा अथवा पॅट फाडत असे. सायकलवाले डगमगले तर मात्र सायकलसकट साष्टांग नमस्कार घालीत असत. ते पडले की टॉमी पळून जायचा. एक सायकलवाला मला आठवतो. तो आमच्या घराच्या हद्दीत येण्यापूर्वी सायकल जोरात मारायचा. ती हद्द येताच दोन्ही पाय उचलून दांड्यावर ठेवायचा. तो टिळक रोडला पोचेपर्यंत तसाच जायचा. टॉमी टांगे, गाई -म्हशी यांच्या मागेही लागायचा. पण घोड्यांना व गाई-म्हशींना टॉम्या तुच्छ वाटत असणार. ते त्याच्याकडे पूर्ण दुर्लक्ष करत. एकदाच एका घोड्याने त्याला सणसणीत लाथ मारली. त्यानंतर टॉमी कुंपणाजवळ अर्धा तास कुई कुई रडत पडून होता म्हणे. आजोबांना ते कळताच त्यांनी टॉमीला टॉवेलात गुंडाळून घरात नेला व कुऱ्याचं औषध (?) दिलं.

एकदा एका म्हशीने टॉमीला अभिषेक केला व त्याच्या डोक्यावर शेणाचा गोळा टाकला. शेणाने लडबडून कुई कुई करत तो घरात आला. घरभर घाण केली म्हणून आईने त्याला दोन तडाखे दिले व आजोबांनी अंघोळीची शिक्षा दिली.

आमच्या दारावरून मोटारी क्वचितच जायच्या. कधी नव्हे ती एकदा मोटार आली. टॉमी ताबडतोब तिच्या चाकांमागे लागलाच. ती मोटार थांबली आणि त्यातून एक लष्करी कपड्यातला रुबाबदार माणूस उतरला. त्याला बघताच टॉमी गुल झाला. मोटारीत माणसं असतात हे त्याला माहीतच नसावं. तो माणूस घरात आला तेव्हा त्याच्या तावडीत बेसावध बाबा सापडले.

फडर्या इंग्रजीत त्याने बाबांना सुनावलं, “तुमचा कुत्रा बांधून ठेवत जा. कारखाली सापडून मेला तर मी जबाबदार नाही”.

बाबा त्याला म्हणाले, “तुमच्या कारखाली आमचा कुत्रा मेला तर तुमचे माझ्यावर प्रचंड उपकार होतील”. यावर काही तरी पुटपुटून तो माणूस चालता झाला. त्याने मोटार चालू करताच टॉमी कुठून तरी उगवला व त्याच्या मागे भूऽ भूऽ करत टिळकरोडपर्यंत गेला.

टॉमीच्या चावण्याबद्दलच्या प्रसिद्धीचा व्हायचा तोच परिणाम झाला. पोस्टमन दरवाज्याबाहेर उभा राहून “पोस्ट” म्हणून ओरडायचा. दर रविवारी उन्हाळ्यात आमच्याकडे बर्फाची लादी बैलगाडीतून यायची (आईस्क्रीमसाठी). तो लादीवाला बाहेरूनच “बर्फ” म्हणून ओरडायचा. मग घरातले दोन तगडे जवान ती भुसामय

लादी दरवाजाबाहेर जाऊन बैलगाडीतून ठिपकत ठिपकत उचलून आणायचे. बाकीचे माहीतगार पाहुणे ज्यांच्याकडे आले आहेत त्यांच्या नावाने घराबाहेर उभं राहून शंख करायचे.

आमच्या घरात नऊ दहा मोठी माणसं व तेवढीच मुलं होती. त्यामुळे सतत कुणाच्या ना कुणाच्या नावाने घरासमोर शंख चाललेला असे. मोठे पुरुष "रेगे आहेत का?" म्हणायचे. बायका रेगेकाकूना हाका मारायची. माझ्या मोठ्या भावांचे मित्र मात्र शिट्ट्या वाजवायचे.

त्या दिवसात हळदीकुंकूवाचं आमंत्रण देण्याचं काम माझ्याकडे असायचं. तसं आमंत्रण दिलं की बायका न विसरता यायच्या. टॉमीची रवानगी हळदीकुंकू, सत्यनारायण अशा प्रसंगी मागच्या अंगणात व्हायची. मग टॉमी तिथे पिरपिराट करून मागच्या बाजूला राहणाऱ्या माणसांना छळायचा.

टॉमीचे इतरही काही गुण होते. घरातल्या प्रत्येक माणसाबरोबर तो जाईल तिथे आपणही जायचं अशी त्याने प्रतिज्ञाच केलेली होती. त्याचं सगळ्यात आवडतं ठिकाण मुलांच्या शाळा हे होतं.

सकाळी थोडा वेळ सोडून नंतर आजोबा त्याला बांधून ठेवत. "मुलं शाळेत जाऊन अर्धा तास झाल्याखेरीज त्याला सोडायचं नाही" असा नियम केलेला होता.

टॉमीला मुलं शाळेत जायची वेळ कशी समजायची हे आजतागायत कुणालाही न सुटलेलं कोडं आहे. आजोबांनी सकाळी बांधल्यावर टॉमी तासभर झोप काढून ताजातवाना व्हयाचा व मुलं शाळेत जाण्याआधी तासभर (साडेनऊ ते दहा वाजता) भूकुई सुरु करायचा. त्याच्या ह्या आक्रोशाने अभ्यास करणाऱ्या मुलांना, भावगीत ऐकणाऱ्या बायकांना व नंतर रेडीओ सिलोनवाल्यांना, झोपलेल्या तान्ह्या बाळांना व शेजाऱ्यांनाही त्रास व्हायचा. शेवटी कुणीतरी कंटाळून थोड्या वेळापुरती दिवाणखान्याची बाहेर जायची दारं बंद करून टॉमीची साखळी सोडून टाकत असे. "टॉमी मोकळा आहे, दरवाजे उघडू नका." टॉमीला अर्ध्या तासाने बांधायचंय बरं का!" इत्यादी घोषणा केल्या जात.

टॉम्या यावेळी जागीच बसून राहायचा. पण त्याचे डोळे व कान दरवाजाकडे लागलेले असत. "टॉमीला बांधायचं" हा मूळ निश्चय विसरला जायचा व कुणी न कुणी दरवाजा उघडला की टॉमी तीरासारखा निसटून जायचा. लगेच "टॉमी पळाला" अशा गर्जना होत. "कुणी सोडला?" "बांधला कां नाही परत?" "दरवाजा कुणी उघडला?" वगैरे बाचाबाची होऊन संपत असे.

त्यावेळी मुलांची (फक्त एक आजारपण सोडल्यास) फारशी काळजी करण्याची पद्धत नव्हती. टॉमी आता मुलांच्या मागे लागले, त्यांना शाळेला उशीर होईल म्हणून टॉमीला पकडण्याचा प्रयत्न कुणी केलेला मला आठवत नाही.

टॉमीला सगळ्या मुलांच्या शाळेत जाणं अशक्य होतं. तेव्हा माझ्या दुर्दैवाने (का सुदैवाने) मी एकटीच अहिल्यादेवीत होते. बाकी सगळे भावे स्कूलमध्ये जात असत. माझी शाळा लांबची म्हणून टॉमीला आवडत असेल कदाचित. तो माझ्याच मागे यायचा.

टॉम्याची ब्याद टाळायला मी अनेक युक्त्या लढवल्या होत्या. पण टॉमी माझी पाठ सोडत नसे. त्याला परत घरी न्यायला एकच उपाय होता. तो म्हणजे शाळेला भोज्ज्यासारखं शिवून परत घरी जायचं. टॉम्याला शाळा सुटण्याच्या वेळा कधीच समजल्या नाहीत. कदाचित मी वेगवेगळ्या वेळी शाळेतून परत जाई म्हणून असेल. पण

शाळेत जाऊन परत आलं की तो निमूटपणे घरात यायचा. मग त्याला आई किंवा आजोबा बांधायचे व मी शाळेत जायची.

टॉमी मी शाळेत गेल्यावर शाळेबाहेर गप्प बसून राहिला असता तर मला आनंदच झाला असता. पण टॉमीला माझ्या बरोबरच राहायचं असे. म्हणून तो माझ्याबरोबर शाळेत घुसून वर्गात यायचा.

टॉमीमुळे माझे अगणित पहिले तास चुकले आहेत व मी उशिरा आले म्हणून शिक्षा भोगली आहे.

टॉम्या इतरांबरोबरही कुठे कुठे जायचा. टांग्याच्या मागे तो स्तेशनपर्यंत जायचा. गाडी सुटली की प्रथम प्लॅटफॉर्मवरून व मग रुळांवरून धावायचा. बसमागे धावत डेक्कन जिमखान्यापर्यंत अथवा स्वारगेटपर्यंत जायचा. सिनेमा थिएटरमध्ये व हॉतेलातही घुसण्याचा प्रयत्न करायचा. घराबाहेर तो कधीच कुणाला चावायचा नाही. त्यामुळे ती कटकट नव्हती.

आठवड्यातून एकदा तरी आजोबा टॉमीला अंधोळ घालायचे. ते हातात टर्किश टॉवेल व लाल साबण घेऊन बागेत जाऊ लागले की टॉमीला आपल्या नशिबात काय आहे हे कळायचं. व तो आकांडतांडवाला सुरुवातच करायचा. आजोबांच्या हुक्मानुसार दोघं तीघंजण त्याला साखळी खेचून बागेत नेण्याचा प्रयत्न करायचे. टॉमी बसल्या जागी ठिय्या देऊन असहकार पुकारायचा. त्याला खेचताना त्याची नखं थाडथाड आमच्या लाकडी जिऱ्यावर आपटायची. अशा रीतीने खेचत त्याला नळाजवळ आणताच आजोबा त्याची साखळी नळाला बांधायचे व टॉमीवर तोटी सोडून भसाभसा पाणी सोडायचे. टॉमी ठणाणा करत अंग झाडायचा. त्यामुळे त्यालाच नव्हे तर सर्वांनाच अंधोळ व्हायची. आजोबा साबण लावताना टॉमी उजवीडावीकडे वळून त्यांना चावल्याचा अभिनय करायचा. त्याला परत धुऊन आजोबा टर्किश टॉवेलने पुसायचे. त्याची साखळी सोडल्यावर टॉमी जिवाच्या आकांताने निसटायचा प्रयत्न करायचा व तेवढ्याच हिरीरीने आम्ही त्याला घरातल्या फरशीवर नेण्याची धडपड करत असू. कारण टॉमी निसटलाच तर लगेच धुळीत गडाबडा लोळून ओल्या केसांवर धूळ चिकटवून घेऊन परत येत असे. मग त्या धूळमय कुऱ्याला रात्रीबेरात्री स्नान घालण्याचा कार्यक्रम परत करावा लागे.

टॉमीला उन्हाळ्यात अंधोळ घालायला माझी तयारी असायची पण हिवाळ्यात (टॉमीचं माहीत नाही पण) आम्ही सर्व आजोबांचे मदतनीस थंड पाण्याने हुडहुडून जात असू. हळूहळू टॉमीची अंधोळ हा प्रकार आजोबांनी बंद केला.

“टॉमीला टर्किश टॉवेल आणि आम्हाला मात्र पंचाच कां?” असा प्रश्न मी एकदा बाबांना विचारला. तर ते म्हणाले, “अग टॉमी युरोपियन आहे ना! म्हणून.”

बाबांचा हा विनोद मला खराच वाटला. “युरोपियन म्हणून आमच्या कुऱ्याचं नाव टॉमी, तो ताटाऐवजी अलुमिनमच्या डिशमधून जेवतो” वगैरे कयास मी बांधले व सर्वांना तसं सांगतही सुटले. मजा म्हणजे माझ्या त्यावेळच्या पुण्यातल्या मित्रमैत्रिणींचं अज्ञान एवढं गहन होतं की त्याचा माझ्यावर विश्वासही बसला.

टॉमी फटक्यांना अतिशय घाबरायचा. दिवाळी आली की टॉमी बेपत्ता व्हायचा. दिवाळीचे चार दिवस तर तो जेवणालाही उपस्थित व्हायचा नाही. तो “ओस पडलेल्या एस्.पी.त लपतो” असं आई म्हणायची. टॉम्याच्या या भीतीचा मी उपयोग करून घ्यायची. माझे थोडेसे फटके ठेवून घ्यायची व टॉम्या शाळेत जाताना मागे लागला की फटके लावायची. तो आवाज येताच टॉमी नाहीसा व्हायचा.

आजोबांचा एक पोपट होता. टॉमीला बांधण्याची गॅलरीत जागा होता. तिथेच ह्या पोपटाचा पिंजराही टांगलेला असे. टॉमी व तो पोपट यांचं मागच्यापुढच्या भवंडांसारखं भांडण चालायचं. टॉमी झोपला की पोपट किर् किर् असे कर्कश आवाज काढायचा. टॉमीला मार मिळत असला तर पोपट पिंजऱ्याच्या दांडीवरून उलटं लटकून, मान वाकडी करून एकाग्र चित्ताने चाललेल्या प्रकारचं रसग्रहण करायचा.

आजोबा पोपटाला दररोज अंधोळ घालायचे. तेव्हा टॉमी बागेत बसून पोपटाकडे पहात असायचा. पोपटाला अर्थात अंधोळ प्रकरण पसंत नव्हता. तो दांडीवरून पाण्याची धार टाळायला उड्या मारत राहायचा. तेव्हा टॉमीला दुष्ट आनंद होत असे असं माझं मत होतं.

जेम्स थर्बरच्या पुस्तकात मी “द डॉग दॅट बिट पीपल” अशी एक एअरडेल कुत्र्याची गोष्ट वाचली. त्या कुत्र्याचं वर्णन वाचून मला आश्चर्याचा धक्का बसला. टॉमीसारखाच एक कुत्रा ह्या जगात होऊन गेला याचं मला आश्चर्य वाटलंच पण टॉमीचं संरक्षण करणारी जशी माझी आई तशी त्या एअरडेलचं, मगच संरक्षण करणारीही जेम्स थर्बरची आई होती याचं तर मला महाआश्चर्य वाटलं.

मग हा जेवण घालणाऱ्यालाही चावत असे म्हणून त्याला जेवण टेबलावर दिलं जाई. तो खुर्चीवर उभा राहून टेबलावरच जेवत असे.

जेम्स थर्बरच्या आईने तर मग चावू नये म्हणून आई - आजोबांच्या पुढ्या पल्ला गाठला. ती मॅटल हीलरकडेही गेली.

टॉमीबद्धल कधीही कुणीही पोलिसात गेलं नाही याबद्धल मला पुणेकरांचं भयंकर कौतुक आहे. जगातल्या सगळ्यात लिटीजिनस् समाजाचे (म्हणजे रत्नागिरी आणि कोकण, अमेरिका नव्हे.) वंशज आमच्या शेजारी रहात असताना आम्हाला टॉमीमुळे एकदाही कोर्टात जावं लागलं नाही.

आम्ही माडीवाले (मॉडेल नाही) कॉलनीत राहायला गेलो तेव्हा आमच्या घराजवळ वस्ती नव्हतीच. टिळक रोड ओलांडला की रानच होतं. आमच्या घरी रात्री कोल्हेकुई ऐकायला येत असे. तेव्हा रेबीजचे शॉट्स अशी भानगड नव्हतीच. टॉमीचं चावणं हे तसं धोक्याचं होतं हे आता मला समजतंय. पण त्यावेळी रेबीजचा विचारही कुणाच्या मनात आला नाही. टॉमी इतक्या माणसांना चावला पण बारा दिवसांनी “कुत्रा जिवंत आहे ना?” असं विचारायला कुणी आलेलं माझ्या लक्षात नाही.

(कुत्र्याला रेबीज अथवा हैझोफोबिया झालेला असला तर तो बारा दिवसात मरतो.) एकूण टॉमीच्या चावण्यावरून तात्त्विक वाद झाले तरी खऱ्या धोक्याचा विचार कुणीच केला नाही. पण म्हणून टॉमीच्या चावण्याकडे दुर्लक्ष होत होतं असंही नाही. टॉमी कुणाला चावला की त्याच्या चावण्याबद्धल प्रचंड प्रतिसाद उमटत असत.

टॉमीचा बळी घरातला माणूस असला तर, “काय मेलं अवलक्षणी कुत्रं”, “पाणी नसलेल्या ठिकाणी डोकं मारा त्याचं”, “येऊ दे तर घरी, कंबरडंच मोडते मेल्याचं” अशा धर्तीची मुक्ताफळं उधळली जात. मग टॉमीच्या दातांच्या व्रणांना आयोडिन लावण्याचा कार्यक्रम होई. टॉमी लहान मुलाला चावला असला तर ते मूल चावण्याच्या दुखाण्यापेक्षा आयोडिनच्या भीतीने शंख करीत असे.

टॉमी परक्याला चावला तर “तो माणूस (अथवा मूल असल्यास त्याचे आईवाडील) भांडणार का?” हा सस्पेन्स वातावरणात भरून राही.

टॉमी परक्याला चावला की बाबा ताबडतोब टोपी घालून टॉमीच्या मागोमागच नाहीसे होत व ते रात्री आठ नऊला परत येत.

भांडण उभंच राहिलं तर त्या भांडणाला आई सामोरी जात असे. तिचा पावित्रा टॉमीच्या सावजाच्या वयानुसार बदलत असे. घरातली सर्व माणसं ह्या भांडणाच्या आपतीला एकजुटीने सामोरी जात असत. म्हणजे आई बोलताना कुणी मधेमधे बोलत नसे. एवढी प्रचंड एकजूट आमच्या एकत्र कुटुंबात टॉमी चावला तरच व्हायची.

टॉमीचं सावज लहान मूल असलं तर आई आत्मविश्वासाने, “आमचा टॉम्या उगाच चावत नाही. तुमच्या xxx नेच त्याची कळ काढली असणार!” किंवा “तुमचा xxx धावला म्हणून टॉमी त्याला चावला” असं सांगत असे.

टॉम्याने चावलेला तरुण असला तर ती म्हणायची, “तुम्ही आमच्या टॉमीकडे वाकड्या नजरेने पाहिलं असणार म्हणून तो चावला.” ह्या विधानावर बहुतेक पुरुष निरुत्तर होत असत. एका तरुणाला “वाकड्या नजरेनं बघायला कुत्रं काय पोरगी आहे का?” असं पुटपुटताना मी ऐकलंय.

वयस्कर, गृहस्थ पुरुषांसमोर किंवा आमच्या बागेतली फुलं तोडणाऱ्यासमोर मात्र आई मागे सरायची. त्यांना तोंड आजोबा घ्यायचे. हे बिचारे पुरुष “आधीच कुत्रा आपल्याला चावला, तोही एवढासा!” ह्या विचाराने लाजलेले असायचे. त्यांना फार तर “कुत्रा चावला” एवढीच मामुली तक्रार करायची इच्छा असे. त्यांना आजोबा सामोरे जात. आजोबांना पाहून हे पुरुष आणखीच शरमिंदे होत. त्यांनी “तुमचा कुत्रा चावला” एवढं म्हटलं की आजोबा, “चूक झाली, माफ करा. कुत्र्याला बांधून ठेवू” असं म्हणून वेळ मारून न्यायचे.

या कुत्र्याच्या भांडणात माझ्या लक्षात आलं होतं की बायका जशा तावातावाने भांडू शकतात तसे पुरुष भांडू शकत नाहीत. त्यातल्या त्यात बाई सामोरी आली तर पुरुष जागच्याजागी गारठत असत. (बिचारे!)

आमचा टॉमी तसा सभ्य होता. तो घरातल्या बायका व तरुण मुली सोडून मोठ्या भारदस्त बायकांच्या वाटेला कधीच गेला नाही.

आमच्या दारावरून तेव्हा सकाळी पर्वतीला जाणाऱ्या पेन्शनरांचे तांडे, काही आज्या, व टारगट कॉलेजकुमार व कुमारी यांची रहदारी होती. हे समूह भल्या पहाटे पर्वतीला जात व परतताना आमच्या बागेतली फुलं तोडत. आजोबा त्यावेळी टॉमीला बांधून ठेवत असत. पण मधूनच तो सुटायचा किंवा सोडला जायचा व मग ह्या पर्वतीवाल्यांची शिकार व्हायची. आजोबांनी कितीही प्रयत्न केला तरी टॉमी एकदा निसटला की सापडतच नसे.

टॉमीने सायकलवाल्याला पाडला तर ती बातमीही घरात ताबडतोब पसरे. टॉमीचं भुंकणं, मुलांचे “टॉमीने सायकलवाल्याला पाडलंय” हे ओरडणं हे आवाज घरात सगळीकडे पोचत. प्रत्येक माणसाची तेव्हा वेगळी प्रतिक्रिया होत असे.

बाबा घरात असले तर कोट टोपी चढवून बाजूच्या गल्लीतून नाहीसे होत. आई धुण्याची काठी घेऊन बाहेर येई. अर्थात काठी फक्त दाखवायला असायची. कारण टॉमी बेपत्ता झालेला असायचा. इतर मोठी माणसं खिडक्या-गॅलरीत त जमायची तर आम्ही मुलं “मज्जा बघायला मिळणार” म्हणून आईच्या मागे कोंडाळं करून उभं रहात असू.

त्यावेळचे सायकलवाले तरुण पोरगेलेसे असत. परिणामी त्याच्याशी वाद आईच घालायची. हा वाद पूर्ण एकांगी असे कारण सायकलवाले निर्दोष असत. तरीही आई त्यांनीच गुन्हा केलाय ह्या थाटात विधान करायची, हे पहा, आमचा टॉमी काही प्रत्येक सायकलवाल्याच्या मागे लागत नाही. तुमचीच काही चूक असणार.”, “तुम्ही

घाबरल्यासारखे दिसत असणार.”, “तुमचे कपडे त्याला व्यवस्थित वाटले नसतील.”, “तुम्ही रस्त्यात पोरंबाळं खेळत असताना फार जोरात सायकल चालवत होता ना म्हणून टॉम्या तुमच्या अंगावर आला.” अशा धर्तीचं काहीही बोलून आई सायकलवाल्यांची पाठवणी करत असे. बहुतेक सायकलवाल्यांना कुत्रा चावल्यापेक्षा पडून कपडे खराब झाल्याचं जास्त दुःख असे.

त्यावेळी बायका पुण्यात सायकली सर्रास चालवत असत, पण बाईला टॉम्याने सायकलवरून पाडलेलं मला आठवत नाही. टॉमी सभ्य होता.

टॉमीच्या चावण्यावरून आमच्या घरात असंख्य चर्वितचर्वणं झाली. त्याच्या चावण्याच्या बाबतीत “काही तरी केलं पाहिजे” ह्या एकाच मुद्द्यावर सर्वांचं एकमत होतं. पण ते काही तरी म्हणजे काय ह्या विषयावर माणसं तेवढीच मतं होती.

आईच्या मते, “टॉमीचं चावणं ही जित्याची खोड तो मेल्यावरच जाणार. तेव्हा त्याच्या चावण्याकडे दुर्लक्ष करावं. नाही तरी त्याचं चावणं तसं वरवरचं असतं.” (तेवढं बारीक खरं होतं. टॉम्याचे दात लागून थोडं रक्त यायचं एवढंच त्याचं चावणं होतं.)

आईचं असंही मत होतं की टॉमीचं चावणं हा त्याचा दोष नव्हताच. टॉम्या पिल्लू असताना अत्यंत गुणी कुत्रा होता. त्याच्याइतकं गुणी मूल तिने पाहिलं नव्हतं. पण दुर्दैवाने तो पिल्लू असतानाच जिण्यावरून गडगडला व त्याच्या डोक्याला जखम झाली. त्या जखमेला टाके धालावे लागले. तेव्हा त्याच्या मेंदूवर परिणाम झाला. मधूनच त्याच्या मेंदूला झालेली जखम ठणकून मेंदूत सणक येते व सणक आली की तो चावतो.

इतर मतं, त्याला “गोळी किंवा विष घालून मारावा” अशा अतिरेकवादापासून, “कुणाला तरी घ्यावा”, “घाटात सोडून द्यावा”, “कुणाला तरी पाळायला देऊन पाळण्याबद्धल पैसे घ्यावेत” अशा मावाळवादांपर्यंत होती.

टॉमीच्या चावण्यावर आई व आजोबांनी अनेक उपाय करून पहिले होते. कुणी तरी “टॉमीला चावल्यावर बेदम मारा म्हणजे तो परत चावणार नाही” असं सांगितलं म्हणून आईने त्याला पाच सहा वेळा बेदम मारला. टॉम्या एवढा केविलवाणा रडला की मी पण रडले व शेजारीपाजारी “मारू नका” म्हणून विनवण्या करण्यासाठी अले.

आजोबांनी त्याला चावता येऊ नये म्हणून तो मोकळा असताना घालायला एक तोंडपट्टा आणला. पण तो बांधला तर टॉम्या घशातून विचित्र आवाज काढून घर डोक्यावर घेऊ लागला म्हणून तोंडपट्टा ही अपयशी ठरला.

मग आईने जनावरांच्या डॉक्टरकडून गोळ्या आणल्या. टॉम्याच्या घशात त्याचा जबडा उधडून दिवसातून तीन वेळा त्या गोळ्या सारण्याचा साग्रसंगीत कार्यक्रम मग दररोज होऊ लागला. त्या गोळ्या खाऊन टॉमी तासनतास झोपू लागला पण झोपेतही उठून तो कुणाला तरी चावलाच.

आजोबांचं मत त्याला सतत बांधून ठेवावं असं होतं. पण ते अशक्य कोटीतलं होतं हे त्यांनाही माहीत असावं. (इंग्लंडमध्ये कुत्र्यांना सतत बांधून ठेवतात, असं ते म्हणत.)

शेवटी बाबांनी (एकतर्फीपणे) “टॉमीला सोडून द्यायचं” असा निर्णय घेतला व एका ट्रकवाल्याबरोबर, त्याला पैसे देऊन त्याची पाठवणी केली. पण ह्या वनवासातून टॉम्या दोन आठवड्यांने परत आला. तो परत आल्यावर घरतील प्रत्येक माणसांवर उड्या मारून त्याने आपलं सर्वांवरचं प्रेम प्रगट केलं. सगळ्यांना फारच आनंद झाला. दोन दिवस “टॉमी आता धडा शिकलाय, तो परत चावणार नाही” अशा धर्तीच्या आशावादाचं प्रतिपादन केलं गेलं. आठवड्यातच टॉमी आपल्या वळणावर गेला व एका पाहुण्याला चावला.

बाबा हताश झाले. त्यांनी हयावेळी “कुऱ्याला वासाने परत येता येतं” इत्यादी सूचनांमुळे टॉमीची पोत्यात घालून पाठवणी केली.

त्याला पाठवला तेव्हा (दोन्ही वेळी) मुलं घरात नव्हती. पण उड्या मारणारं पोतं दोघातिघांनी कसंबसं ट्रकमध्ये घातलं असं मी ऐकलं. थोडक्यात “पोतनशीन” टॉमी हे घरच्यांना झालेला टॉमीचं अखेरचं दर्शन.

टॉमी गेला तरी त्याच्या आठवणी होत्या. तो गेल्यावर वर्षभर तरी रोज कुणी ना कुणी रस्त्यावरून “कुत्रा बांधलाय ना?” म्हणून ओरडून विचारत असे. सकाळी उठले की माझ्या नकळत मी दिवाणखान्यातून अलगद चालायची. यु.एफ्.ओ. दिसल्याच्या अफवा उठत राहतात तशा टॉमी कुठेकुठे पुण्यात दिसल्याच्या अफवा उठत व आमच्या कानावर येत.

कुऱ्यांचीच नव्हे तर सर्व जनावारांचीच मला धास्ती बसली त्याला टॉमी जबाबदार आहे.

टॉमीला सोडल्यावर बाबांनी “परत कुत्रा पाळणार नाही” अशी प्रतिज्ञा केली. आई व आजोबांना मात्र टॉमीला सोडून द्यावा लागला म्हणून जन्मभर वाईट वाटत राहिलं.

समाप्त

पूर्वप्रसिद्धी एकता

ऑक्टोबर १९९४